

Aldatma Çağı: Devletler Arası İlişkilerin İç Yüzü

Asım Veli Başdaş (Çevirmen), Ankara, Martı Yayınları, Haziran 2016, ISBN: 9786053489474, s.416.

Değerlendirmeyi Yapan: Oğuzcan Başdoğan*

Geliş tarihi: 13/06/2022

Kabul tarihi: 14/06/2022

Atıf: Başdoğan, O., “Aldatma Çağı: Devletler Arası İlişkilerin İç Yüzü (Muhammed ElBaradei)”, Ortadoğu Etütleri, 14-1 (2022): 141-148

The Age of Deception: Inside the Interstate Relations

Asım Veli Başdaş (Translator), Ankara, Martı Publications, June 2016, ISBN: 9786053489474, p.416.

Reviewer: Oğuzcan Başdoğan

Received: 13/06/2022

Accepted: 14/06/2022

Citation: Başdoğan, O., “The Age of Deception: The Inner Face of Inter-State Relations (Muhammed ElBaradei)”, Middle East Studies, 14-1 (2022): 141-148

مراجعة كتاب ”عصر الخداع: الوجه الخفي للعلاقات بين الدول“ لمحمد البرادعي

عاصم ولي باشداش (مترجم)، أنقرة، دار نشر مارتي، يونيو 2016، ISBN: 9786053489474، ص. 416.
المحرر: أوغوزجان باشدوغان

تاريخ القبول: 2022/06/14

تاريخ الاستلام: 2022/06/13

الاقتباس: عاطف: باشدوغان، أ.، ”عصر الخداع: الوجه الخفي للعلاقات بين الدول (محمد البرادعي)“، دراسات الشرق الأوسط، 14-1 (2022): 141-148

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle değişen uluslararası güvenlik ortamında nükleer silahsızlanmanın geleceği, devlet-dışı aktörlerin etkinlik kazanması, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'na (NPT) aykırı davranan devletlerin faaliyetleri vb. konular gündeme sıklıkla gelmeye başlamıştır. Uluslararası güvenlik gündeminde nükleer gelişmelerin önümüzdeki yıllarda da kritik önemini koruyacağı görülmektedir. Nükleer konusunun hassasiyeti nedeniyle doğru ve güvenilir kaynaklara ulaşmak, araştırmacılar açısından kolaylıkla aşılabilecek bir engel değildir. Bu bağlamda 1997-2009 yılları arasında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansına (IAEA) başkanlık eden Muhammed el-Baradei'in kaleme aldığı “Aldatma Çağı: Devletler Arası İlişkilerin İç Yüzü” (Age of Deception: Nuclear Diplomacy in Treacherous Times) isimli kitap, nükleer diplomasi hakkında birincil kaynak mahiyetindedir. Baradei'in

* طالب دكتوراه، جامعة الدفاع الوطني-تركيا، ob.basdogan@gmail.com، رقم أوركيذ 0000-0002-9714-8401

UAEA’da görev yaptığı dönemde doğrudan temas ettiği konuları hatıra şeklinde ele alması kitabı incelemeye değer kılmaktadır. Bu çerçevede kitap kronolojik bir hattı takip ederek nükleer konular kapsamında Irak, Kuzey Kore, Libya, İran üzerindeki gelişmeleri ve Pakistan’da Abdülkadir Han’ın faaliyetlerini konu edinmektedir. Kitap giriş bölümü hariç 13 bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde yazar, çarpıcı bir şekilde 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD’nin Irak’a yönelttiği suçlamaların tam ortasında Iraklı yetkililerle yaptığı görüşmeyi aktararak kitaba başlamaktadır. Yazarın bu deneyiminin, kitabın genel çerçevesinin küçük bir kesiti olduğunu söyleyebiliriz. Böylece yazar, uluslararası ilişkilerde üstlendiği görevi misal yoluyla okuyucuya aktarmayı tercih etmiştir. Ve bunu kısaca bir sloganla başlangıçta hemen ifade etmiştir: “Size yardımcı olabilmemiz için bize yardım edin”. Bu bölümde Iraklı yetkililer, delillere dayanmayan iddiaların sahibi ABD-İngiltere ikilisi ile bu iddiaların doğru olup olmadığının kontrolünü yapan ve Baradey’in ifadesiyle “uluslararası kamu çıkarı” adına hareket eden UAEA yetkilileri arasında gerçekleşenleri betimlemektedir. Sonrasında nükleer konusunda kısa bir kavramsal çerçeve çizip dileğinin nükleer silahlardan arınmış bir dünya olduğunu, bunun yolunun diplomasiden geçtiğini, aksi takdirde dünyanın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geleceğini vurgulamıştır.

Birinci bölümde Baradey, Irak’ın Kuveyt’i işgali sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) aldığı kararın doğrultusunda Irak’taki kitle imha silahlarının yok edilmesinde UAEA ve Birleşmiş Milletler Özel Komisyonunun (United Nations Special Commission – UNSCOM) aldığı role değinmesinin yanı sıra UAEA’nın yetki ve sorumluluklarını, NPT’nin içeriğinden ve mahiyetinden, NPT çerçevesinde tarafların üzerine düşen roller gibi nükleer diplomasinin dayandığı temelleri belirtmektedir. Bunlara ilaveten, teknik anlamda nükleer yakıt döngüsüne ve bu döngünün bir dışsallığı olarak NPT çerçevesinde dahi nükleerin barışçıl kullanımının kolaylıkla nükleer silaha dönüşebilmesi riskine dikkat çekmektedir. Nükleer yakıt döngüsünü genel hatlarıyla anlatıp bu döngünün tıp, tarım, enerji ve askerî alanlarda tekniğinin hemen hemen aynı olduğunu tespit ederken bunlar arasındaki tercihi belirlemedeki etkenin devletlerin niyeti olduğunun altını çizmektedir. Ayrıca; UAEA ve UNSCOM’un saha çalışmalarından edindikleri bilgilerin istihbarat örgütleri tarafından elde edilmek istendiğini, o dönemde ABD’nin UNSCOM aracılığıyla UAEA’yi etkisizleştirmeye çalıştığını, bu mücadeleler esnasında suçlamalarla karşılaştığını paylaşmaktadır.

İkinci bölümde Kuzey Kore’de 1992’de uydu görüntüleri neticesinde nükleer tesis gizlendiği şüphesiyle başlayan UAEA denetimlerinden bahsedil-

mektedir. Bu bölümde Baradey; UAEA'nın çalışma tekniklerine Kuzey Koreli yetkililerinin gösterdiği şaşkınlık gibi yetkililere dair gözlemlerini, Kuzey Kore'de nasıl ağırlandığını, BMGK'nin Kuzey Kore hakkında karar almasını, ABD'nin Kuzey Kore ile nasıl olumlu ilişkiler kurabileceğine yönelik önerilerini aktarmaktadır.

Üçüncü bölümde yazar 2002 sonrası gelişmeler ışığında Irak'a tekrar yönelmektedir. UAEA'nın on yıl sonra Irak'a geldiğinde ajansın denetim kabiliyetlerinin daha geliştiğini,

ABD'nin yanlış ve dayanakları ispata muhtaç olan argümanlarla Irak'ın nükleer faaliyetleri hakkında iddialarda bulunduğunu, ABD'nin ihtiyaç duyduğunda BM organizasyonunu ulusal çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalıştığını belirtmektedir. Irak iddiaları hakkında ABD'li muhataplarıyla temasları sonucunda George W. Bush, Condollezza Rice, Colin Powell, John Bolton gibi Washington çevreleri hakkında gözlemlerini de aktarmaktadır. Bu bölümde Baradey'in aldığı görev nedeniyle Irak işgaline ilişkin suçlamalardan çekindiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle bu hususlarda detaylara girerek nükleer diplomasinin sorumluluğundan hareketle daha önce UAEA'yı aldatmaya çalışan tutumları nedeniyle Irak'ın kendi güvenilirliğine zarar verdiğini, Iraklı yetkililerin zan altında kalmamaları için uyarılarda bulunduğunu ifade etmektedir. Buna karşın, Baradey etnik kökeni nedeniyle Iraklıların kendilerine ayrıcalıklı davranacağını beklediklerini ve kendisini angaje edebilmek için cazip tekliflerde bulduklarını hatta şantaj girişimlerine kalkıştığını anlatmaktadır. Dönemin Fransız lideri Jacques Chirac'ın ABD hükûmetine eleştirel yaklaştığını ve Chirac ile beraber Irak hakkındaki istihbarat yalanlarına ilişkin ortak kanaatler paylaştığını belirten Baradey, böylece Irak işgaline ilişkin tutumunu açıklama ihtiyacı hissetmiştir. Dahası, ABD birliklerinin Irak'ı işgal edene kadar UAEA'nın uluslararası kamuoyunun çıkarları temelinde sorumluluklarını yerine getirdiğini ve haksızlığa mâni olmaya çalıştığını, Irak'ın suçlamalar karşısında neden net olmadığına anlam veremediğini de eklemektedir.

Dördüncü bölümde Irak'tan sonra konu tekrar Kuzey Kore'ye gelmektedir. Baradey; 2003 sonrasında ABD ve Kuzey Kore arasında karşılıklı provokasyonların yapıldığını, Irak'ın aksine Kuzey Kore'nin tepkileri üzerine çekmeye neden olacak açıklamalar yaptığını, Irak hakkındaki iddialarını ispat edememesi nedeniyle ABD'nin bu dönem itibar kaybettiğini, böylece Pyongyang yönetiminin pazarlık gücünün arttığını, ABD'nin bundan istifadeyle UAEA'nı sürece dâhil etmek istemediğini, ABD'nin önce Kuzey Kore'yi teröre destek veren ülke listesine almasını ve daha sonra listeden çıkarmasını, buna mukabil Kuzey Kore'nin nükleer denemeleri gerçekleştirdiğini kaydetmektedir. Kuzey

Kore'nin nükleer hırslarının kontrol altına alınması için yaptırımların etkili olmayacağı kanaatini paylaşmaktadır.

Kitapta genel olarak dokuzuncu bölümde odaklanılan İran'a, ilk kez beşinci bölümde yer verilmektedir. Natanz tesislerindeki nükleer çalışmalarının ortaya çıkması sonrasında UAEA'nın denetim faaliyetlerini, Kaleye Elektrik Fabrikası'ndan alınan numunelerde inkarlara rağmen nükleer izlerin tespit edildiğini, İran siyaset kültüründe takiyenin bir yöntem olduğunu, İran'a ceza yerine ödül yönteminin uygulamasını ABD Başkanı Bush'a tavsiye ettiğini, Irak konusunda İran'ın desteğinin ABD'nin lehine olacağını böylece ilişkilerin yumuşamasına katkı sağlayacağını öngördüğünü bu bölümde işlemektedir.

Baradey, kitabın altıncı bölümünde Libya'yı ve yedinci bölümünde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerde başıboş kalan nükleer materyallerin kaçakçılığının yapılmasını ve Abdül Kadir Han'ın bu durumdan istifadeyle gerçekleştirdiği kaçakçılık faaliyetlerini incelemektedir. Libya'nın nükleer planlarını Mayıs 2003'te İngiliz İstihbaratı vasıtasıyla öğrendiğini belirten Baradey, Libya'nın nükleer silah geliştirme çalışmalarında Pakistanlı Abdül Kadir Han'ın rolüne ve nükleer kaçakçılığın dünya gündemine o dönemlerde gelmeye başladığına değinmektedir. Ona göre Libya'nın nükleer silahsızlanma konusunda gayet açık davranması sayesinde uluslararası toplumun Libya'ya iyimser yaklaştığını, bu tutumun diğer ülkelere örnek teşkil etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Yazar, Libya'yı tutumundan dolayı tebrik etmekle birlikte bu tutuma karşı o dönemde diğer Arap ülkelerinin rencide edici açıklamalarına ve Libya'nın sahip olduğu nükleer materyallerin ABD'de sergilenmesine, iyi niyetli ülkelerin ulusal gururlarını incitmesi kapsamında itiraz etmektedir.

Sekizinci bölümde Baradey; 2004 yılında UAEA başkanlığının ikinci döneminin sona erdiğini, John Bolton'un kendisinin üçüncü dönem başkanlığına engel olmaya çalıştığını, Bolton'un görüşlerinin tam zıddı bir diplomasi anlayışına sahip olduğunu anlatmaktadır. Baradey, üçüncü kez başkanlığı için adaylığını ilan ettiğinde; Mısır'a uluslararası diplomatik çevrelerde ayrıcalıklı davrandığı suçlamalarından, Irak'taki çalışmalarına karşılık olarak İsviçre'de gizli banka hesaplarının olduğu iddiası gibi karalama kampanyalarına maruz kalmasından yakınmaktadır. Baradey'e göre; John Bolton ABD'nin BM temsilcisi olarak atandığında ABD Dışişleri Bakanlığındaki görevine son verilmesiyle üçüncü dönem UAEA Başkanı olması önündeki engeller kalkmıştır. 2005'te Nobel Barış Ödülü'nü kazanınca, bu durumun UAEA'nın imajına katkı sağladığını belirtirken ödülün kendisine yapılan karalama ve suçlamalara karşı da bir koruma kalkanı vazifesi gördüğünü de paylaşmaktadır. Ayrıca bu

bölümde UAEA'nın kapasitesinin gelişmesi için uydu sahibi olmasını, kendi laboratuvarlarını kurmasını, füzyon parçacığı izleme yollarının ilerletilmesini tavsiye etmektedir.

Baradey, kitabın dokuzuncu bölümden itibaren İran nükleer programına odaklanarak sonuç bölümüne kadar İran ekseninde yaşanan gelişmeleri mercek altına almayı sürdürmüştür. Nükleer diplomaside kültürün karar süreçlerine etkisini, İran'ın yönetici eliti ve dönemin ABD hükûmetinde etkin olan Yeni Muhafazakarların zihniyetlerini örnek göstererek açıklamaktadır. Yazar, Kuzey Kore ile İran'ı kıyaslayarak NPT'den ayrılmış, açık bir şekilde nükleer testler gerçekleştirdiğini ilan eden Kuzey Kore'ye, NPT'ye taraf olan ve nükleer silah gerçekleştirdiği UAEA tarafından kanıtlanmamış olan İran'a daha sert yaptırımlar uygulanmasını tenkit etmektedir.

Baradey, nükleer doğrulama çalışmaları bağlamında ülkelerin nükleer programlarının bilgi sahibi olmak, kapasite sahibi olmak ve niyet sahibi olmak üzere toplam üç sac ayağından meydana geldiğini aktarmaktadır. Bu çerçevede UAEA'nın ilk iki hususla ilgilenebildiğini ancak niyet sorgulamak gibi bir görevi olmadığını vurgulamaktadır. Bunu belirterek UAEA ve kendisine yönelen suçlamalar için de ön almaya çalışmaktadır. Güney Kore'de 2004 yılında uranyum zenginleştirme işlemlerinin yapılmasına ABD'nin tepki göstermemesini, İsrail'in Irak Osirak tesislerini ve Suriye'nin Deyr ez-Zor'daki tesislerini bombalamasını bir uluslararası hukuk ihlali olarak gördüğünü belirtmesinin yanı sıra Baradey, bu ihlallere Batı ülkelerinin tepki göstermemesini de eleştirmektedir.

2007 yılında İran'a yaptırımlar içeren 1747 sayılı BMGK kararının yürürlüğe girmesi hakkında Baradey, İran'ın nükleer konusunda artık ciddi bir bilgi birikimi olduğunun altını çizmektedir. Böylece uygulanan yaptırımların İran'ın nükleer kabiliyetlerine pek de zarar vermeyeceğini düşünmektedir. Ayrıca, İran nükleer programının geleceği hakkında dört senaryo tasarlamıştır. Bunlardan ilki İran'ın kendi kendine çalışmalarını durdurması, ikincisi NPT çerçevesinde nükleerin barışçıl kullanımına ve UAEA'nın denetimlerine devam etmesi, üçüncüsü denetimlere müsaade etmeyip nükleer diplomasiden çekilmesi, son senaryo da Batılı güçlerin İran'a karşı güç kullanmasıdır. Baradey'e göre en iyi çözüm ikinci senaryodur.

Kitabı genel olarak mercek altına aldığımızda; anlatımın akıcı olmaktan uzakta olduğu gözlemlenmiştir. İncelenen kitap edebî bir metin gibi değerlendirilemez ancak belirli bir kronolojiyi takip etmesi nedeniyle kitabın bir olay örgüsüne sahip olması beklenmektedir. Böylece, okuyucunun bölümler

içerisinde ve bölümler arasında olayların ilişkisini daha net bir şekilde kurabileceği düşünülmektedir. Buna ilaveten yazar, metnin akışını keserek restoran, kahve molaları, otel konaklamaları gibi konunun özünden uzaklaşan enstantanelere de yer ayırmaktadır. Bu üslup, yazarın okuyucuya teknik detaylar arasında molalar sunmayı tercih etmesi olarak yorumlanabilse de anlatım akışını bozmaktadır.

Metnin tekniğinin yanı sıra içerik bakımından geniş detaylara yer verildiği görülmektedir. Bu detayların, tanık olduğu dönemlerin aydınlanmasında ne kadar faydalı olduğu okuyucuya göre değişecektir. Nitekim kitap içerdiği kavram setlerinin ve isimlerin yoğunluğu nedeniyle nükleer konusunda belli bir birikime sahip olan okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Ayrıca, kitabın amacının ne olduğu giriş bölümünde belirtilmemekle birlikte sunuş olarak da verilmemiştir. Bu nedenle yazar, metnin ana mesajının her bakış açısına göre farklılaşmasına yol açmaktadır. Kitapta Baradey'in ulusal çıkarlar ile uluslararası güvenlik kaygıları arasındaki gerilim hakkında görüşünü paylaşmak, görevi boyunca hedefi olduğu suçlamalara karşı cevap vermek, UAEA denetimlerinden kaçınan ülkelerin tahlilini yapmak ve uluslararası alandaki başarılarına dikkat çekmek gibi amaçlarını yer yer görmek mümkündür. Ancak yazar özellikle bir amacı vurgulamadığı için bunu anlamlandırmak da okuyucuya kalmıştır.

Baradey'in itham edildiği suçlamalara karşı cevap vermesinin kitabın genelinde diğer kaygılara kıyasla daha baskın olduğu değerlendirilmektedir. Ulusal çıkarlar ile uluslararası güvenlik kaygıları arasındaki gerilim hakkında karar alıcılara ilişkin tahliller derinlemesine yapılmayıp genelde karar alıcılar için arkadaşı canlısı, öfkeli, kaygılı gibi etiketlemelere başvurulmuştur. Diğer taraftan bu durum, kitabın içerisinde belirttiği üzere UAEA Başkanı olması hasebiyle ülkelerin niyetlerine ilişkin açıklamalardan kaçınması olarak da değerlendirilebilir. Değerlendirmeler doğrultusunda Baradey'in "Aldatma Çağı" isimli kitabının nükleer diploması alanında çalışanların literatüründe yer alması gereken bir kitap olduğu açıktır.